Author
Maria Strålberg
Phone
+4610 505 61 96
Mobile
+4672 200 73 79
E-mail
Maria.Stralberg@afry.com

Date
12/06/2026
Project
Detaljplan Fränsta

Antikvarisk konsekvensanalys inför ny detaljplan Fränsta strand, Ånge kommun

Innehållsförteckning

1 Inledning 3
2 Förutsättningar 3
3 Planerad åtgärd 5
4 Antikvarisk konsekvensanalys 6
5 Rekommenderade antikvariska åtgärder 9
6 Samlad bedömning 10
7 Källor 11

1 Inledning

Ånge kommun har under längre tid haft en befolkningsminskning, vilket påverkar serviceunderlaget i de större orterna. För att vända denna utveckling har kommunen tagit fram ett förslag till detaljplan som möjliggör utveckling av attraktiva bostadslägen. Detta bedöms kunna bidra till ökad inflyttning och en mer långsiktigt hållbar ortsstruktur. Det aktuella planområdet bedöms av kommunen ha goda förutsättningar för bostadsutveckling, bland annat genom sitt vattennära läge, närhet till service och god tillgänglighet till kollektivtrafik, samt praktiska förutsättningar för genomförande.

Planområdet är beläget inom riksintresse för kulturmiljövården, Ljungans dalgång, i anslutning till en kyrkomiljö. Inom planområdet finns en registrerad fornlämning samt en möjlig fornlämning.

Utöver kulturmiljöfrågorna berör detaljplanen även andra allmänna intressen, såsom exempelvis naturmiljö, risk- och säkerhetsfrågor samt hushållning med mark- och vattenområden. Dessa frågor behandlas i andra delar av planarbetet och hanteras inom respektive sakområde.

Analysen är avgränsad till att behandla planförslagets påverkan på riksintresset för kulturmiljövården samt det kyrkliga kulturminnet. Den arkeologiska aspekten behandlas översiktligt i den mån den berör riksintressets helhetsvärden. Enligt Länsstyrelsens bedömning krävs en arkeologisk utredning inför eventuella markarbeten, varför denna fråga inte behandlas vidare inom ramen för föreliggande konsekvensanalys.

2 Förutsättningar

Placering av ny detaljplan inom den röda rektangeln, Min karta

Riksintresset för kulturmiljövård Ljungans dalgång är i nuläget utpekat som ett utredningsområde, men fram till dess att områdets värden och avgränsning har preciserats ska det hanteras som ett riksintresse. Området beskrivs som:

> *Älvdalsbygd som i älvens nedre lopp tillhör de äldsta i Norrland med kontinuerlig bosättning från tidig järnålder och en stor mängd fornlämningar. Viktig länk i kommunikationsleden mot Tröndelag och transportled för timmer. Storslaget jordbrukslandskap, vattenanknuten industrialisering med vattensågar, timmerhantering, järnbruk och kraftverk. Flertal S:t Olofskällor. Miljön fortsätter mot öster in i Sundsvalls kommun. (Fornlämningsmiljö, Kommunikationsmiljö, Industrimiljö, Kraftverksmiljö, Bruksmiljö). (Riksintressen för kulturmiljövården – Västernorrlands län (Y))*

Landskapet i området kännetecknas av mindre byar och ett odlingslandskap som sträcker sig ner mot Ljungan. Bebyggelsen är vanligtvis placerad något indragen från älven, medan odlingsmarkerna breder ut sig i sluttningarna mot vattnet. Odlingslandskapet ligger i sluttning med åkermarker som bryts upp av skogspartier. Strukturen har stora likheter med andra norrländska älvdalslandskap, såsom Kalixälven och Torneälven. Längs älven ligger flertalet industrier främst specialiserade inom elektrokemi och energi, men älven har också haft en betydelsefull roll som transportled för timmer från 1600-talet fram till 1960-talet.

Torps kyrka. Foto: Maria Strålberg

I området finns även Torps kyrka och kyrkogård med anor från medeltiden. Under sent 1700-tal byggdes en ny kyrka i stram klassicism och delar av den äldre kyrkan sammanfaller med byggnadens västra delar. Efter ett åsknedslag i tornet på 1880-talet fick arkitekt Carl Fredrik Ekholm i uppgift att rita en ny överdel till tornet, vilket han utformade i en blandning av klassicism och gotiska drag. Blandningen av 1700-talsklassicism och gotik utgör, enligt motiveringen till det kyrkliga kulturminnet, en del

av byggnadens särskilda karaktär. Den anges inte påverka helhetsintrycket negativt utan visar på två kyrkoideal från skilda tidsperioder. Kyrkan är ett stopp längs S:t Olavsleden som sträcker sig från Selånger till Trondheim.

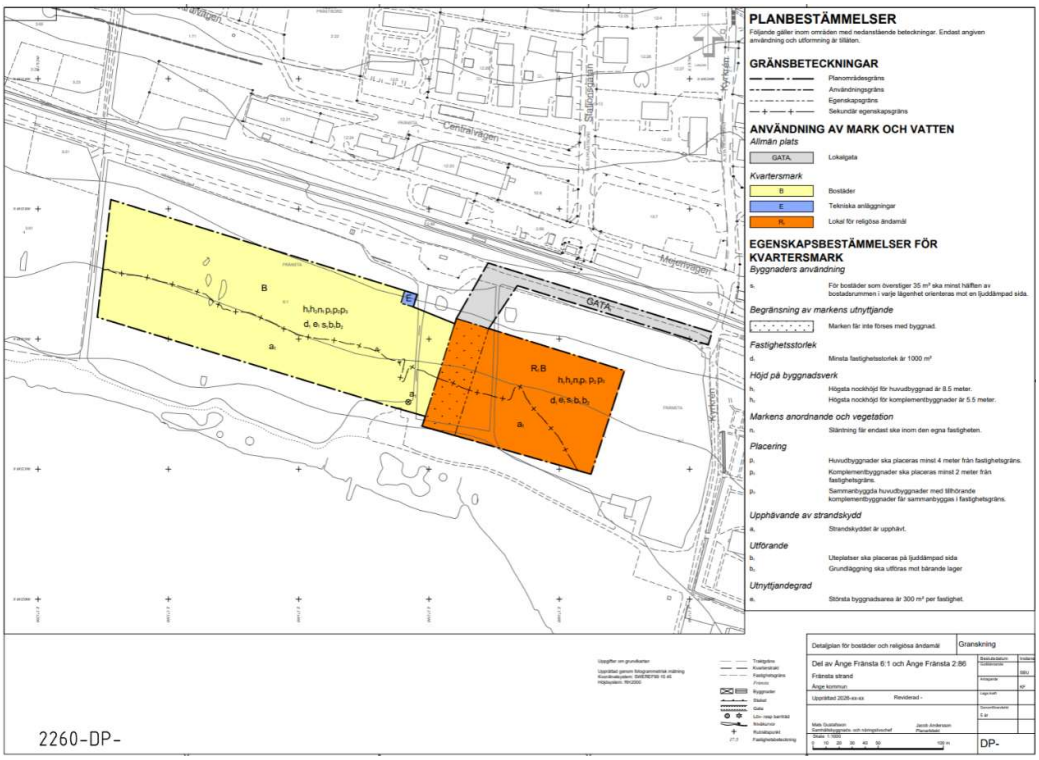
Inom den tänkta detaljplanen finns även en fornlämning och en möjlig fornlämning i form av högar bestående av sten och block. Området har inte inventerats efter övriga arkeologiska lämningar.

3 Planerad åtgärd

Den tanke Ånge kommun har med detaljplanen är att skapa attraktiva bostadslägen för att öka attraktiviteten i småorterna längs Ljungan och därmed skapa en mer hållbar ortsstruktur. När det kommer till attraktivitet har kommunen använt översiktsplanen, där man bland annat hänvisar till ett arbete utfört av Evidens och Spacescape 2011 som utredde stadskvaliteter för attraktivt boende i Stockholm och dess kranskommuner. Utredningen identifierade närhet till city, närhet till spårstation, tillgång till gång- och gatunät, tillgång till urbana verksamheter, tillgång till park, närhet till vatten, kvartersform och socioekonomiskt index som betydelsefulla faktorer för bostäders attraktivitet.

När det kommer till den planerade detaljplanen menar Ånge kommun att särskilt tillgång till urbana verksamheter, närhet till spårstation, tillgång till park, samt närhet till vatten är viktiga faktorer i detta fall. I översiktsplanen anges att ny bebyggelse i första hand ska lokaliseras i anslutning till befintliga tätorter med närhet till service och kollektivtrafik, den så kallade 10-minutersprincipen. Vidare framhålls att attraktiva lägen, såsom vattennära områden, är av betydelse för bostadsutveckling. Planområdet utgörs i dagsläget av privatägd mark, men kommunens avsikt är att förvärva marken för att möjliggöra genomförandet av detaljplanen.

I utkastet från 2024-11-11 möjliggör detaljplanen uppförandet av bostäder, samt lokaler för religiösa ändamål i planens östra del. Inom området finns kända och möjliga fornlämningar, vilka i planen har placerats utanför plangränsen. Planen innehåller bestämmelser om byggnaders utformning, där högsta nockhöjd för huvudbyggnader samt komplementbyggnader regleras, samt byggnaders placering i förhållande till fastighetsgränser. En lokalgata har planerats från norr in i området för angöring till den nya bebyggelsen och utrymme har lämnats mellan planområdet och strandlinjen för att säkerställa strandskyddet, samt passage för S:t Olavsleden.

Planförslag 2026-05-11

4 Antikvarisk konsekvensanalys

Valet av placeringen för planen har utgått från översiktsplanens 10-minutersprincip med lokalisering i tätort inom gångavstånd till service och kollektivtrafik. Samtidigt framhäver översiktsplanen vikten av att värna om jordbruksmark och grönstruktur. För Fränsta anges dock att vissa delar av jordbruksmarken kan behöva tas i anspråk eftersom den ligger i direkt anslutning till ortens centrum och järnvägsstation. Kommunen hänvisar också till att det finns bebyggelse söder om järnvägen ned mot älven i form av kyrkan och kommunen avser att bygga vidare på denna struktur.

Enligt kulturmiljöinventeringen som Västernorrlands museum tog fram år 2023 är det öppna landskapet mellan bebyggelsen och Ljungan ett viktigt karaktärsdrag som framför allt är synligt i sträckan mellan Västanå och Torpshammar. Det framgår att det är viktigt att odlingslandskapet hanteras varsamt, och att området kring Torps kyrka hanteras mycket varsamt. Länsstyrelsen lyfter i sitt yttrande att det öppna landskapet mellan bebyggelsen och Ljungan samt siktlinjerna mot älven vid kyrkan utgör viktiga delar av riksintressets värden. Vidare framhålls att påverkan på dessa värden inte är tillräckligt utredd och att planförslaget kan innebära en påtaglig skada på riksintresset.

Genom att planförslaget är lokaliserat till åkermark tas en del av odlingslandskapet i anspråk, vilket innebär en förändring av detta karaktärsdrag. Precis som kommunen menar finns dock bebyggelse vid vattnet. Denna bebyggelse utgörs dock av en kyrka som har en annan relation till landskapet än bostadshus. Kyrkan har traditionellt utgjort socknens medelpunkt, men har samtidigt ofta varit placerad som ett solitärt inslag i landskapet, i viss distans till övrig bebyggelse, exempelvis vid höjdlägen, vattendrag eller äldre färdvägar. Denna skillnad i relation till landskapet innebär att ett tillägg av bostadsbebyggelse i området förändrar den historiskt avläsbara strukturen mellan kyrkan, odlingslandskapet och den samlade bebyggelsen.

I den gällande detaljplanen från 1954 finns det förslag på en öppen kvartersbebyggelse på båda sidor om kyrkan söder om järnvägen. Bebyggelse söder om järnvägen har däremot inte uppförts, utan området har i stället kommit att präglas av en minskning av bebyggelse. Norr om kyrkan har byggnader rivits i samband med en utvidgning av kyrkogården, samtidigt som bebyggelse i anslutning till järnvägen och vid älven har försvunnit. Mot denna bakgrund innebär planförslaget ett tillskott av bebyggelse i ett område som tidigare har planerats för bostadsbebyggelse, men där utvecklingen över tid snarare har gått mot en öppnare struktur.

Flygfoto 1960 och 2023, Ångekartan

Det nya planförslaget medger bostadsbebyggelse i en omfattning som innebär ett tillskott av bebyggelse i det i dag relativt öppna området söder om järnvägen. Området är mycket mindre och mer koncentrerat än den gällande planen. Vid en exploatering kommer den öppna zonen mellan bebyggelsen och Ljungan att minska, vilket innebär en förändring av landskapets rumsliga karaktär. Den nya detaljplanen omfattar ett mindre och mer koncentrerat område än den tidigare planen. Detta skapar bättre förutsättningar att arbeta med utformningsbestämmelser som tar hänsyn till landskapets och kyrkomiljöns värden.

Planförslaget berör inte direkt kyrkobyggnaden eller kyrkogården. Däremot innebär den tillkommande bebyggelsen att kyrkans relation till det omgivande odlingslandskapet förändras. Den nuvarande tydliga avläsbarheten mellan kyrkan, det öppna landskapet och den omgivande bebyggelsen förändras därmed. St Olavsleden berörs inte direkt av planförslaget, eftersom utrymme för passage har lämnats i anslutning till strandlinjen.

Det öppna odlingslandskapet möjliggör i dag visuella samband mellan kyrkan och Ljungan, där siktlinjer mot älven bidrar till områdets landskapsbild. Den tillkommande bebyggelsen inom planförslaget innebär att dessa siktlinjer delvis bryts eller begränsas, vilket påverkar den visuella relationen mellan kyrkomiljön och det omgivande landskapet. Siktlinjer från den befintliga bebyggelsen påverkas i mindre utsträckning, då planområdet är lokaliserat i en sluttning. Bedömningen av siktlinjernas omfattning och betydelse kräver dock en mer detaljerad analys.

Siktlinjer från Fränstavägen och Centralvägen (se blå markering på kartan), Min karta, Foto: Maria Strålberg

Den befintliga bebyggelsen i Fränstas centrala delar utgörs av en blandning av äldre bebyggelse från sekelskiftet och senare tillkommen bebyggelse från 1900-talets andra hälft, vilket ger orten en tydlig årsringstruktur. Ny bebyggelse innebär därmed inte i sig en avvikelse från ortens generella bebyggelsekaraktär. Samtidigt skiljer sig området söder om järnvägen från denna struktur. Här utgör kyrkan ett solitärt inslag i det öppna odlingslandskapet.

Inom planområdet finns kända och möjliga fornlämningar, vilka i planförslaget har placerats inom mark som inte får bebyggas. Planförslaget tar därmed hänsyn till dessa lämningar i sin utformning. Samtidigt kvarstår en osäkerhet kring förekomsten av ytterligare lämningar i området.

Sammantaget innebär planförslaget att ett tillskott av bebyggelse sker i ett område som länge har präglats av en öppen landskapsstruktur. Denna typ av förändring riskerar på sikt att försvåra avläsbarheten av den historiska relationen mellan kyrkan, odlingslandskapet och den samlade bebyggelsen.

5 Rekommenderade antikvariska åtgärder

Med planförslaget identifieras främst två stora risker kopplade till kulturmiljön: påverkan på kyrkomiljön och påverkan på landskapsbilden. Området har under lång tid varit ett odlingslandskap som lämnat kyrkan fri i sin utsikt mot älven. För att begränsa påverkan på kyrkomiljön och landskapsbilden bör följande åtgärder beaktas.

För kyrkan:

- Planens omfattning och placering bör utformas så att den visuella relationen mellan kyrkan och Ljungan bibehålls.
- Placering och orientering av byggnader bör utformas så att siktlinjer mot kyrkan och älven i möjligaste mån bevaras.
- Bebyggelsens täthet bör begränsas i de delar som ligger närmast kyrkan och det öppna landskapet för att bibehålla den rumsliga karaktären.
- Bebyggelsen bör utformas så att kyrkan fortsatt framträder som ett dominerande inslag i landskapet, och inte konkurreras av ny bebyggelse.
- Den historiska relationen mellan kyrka, odlingslandskap och bebyggelse bör beaktas i fortsatt planering.

För landskapsbilden:

- Planområdets omfattning och placering bör utformas med hänsyn till det öppna odlingslandskapet.
- Bebyggelsens skala och placering bör anpassas för att inte i onödan bryta siktlinjer mot älven.
- Bebyggelsens utformning bör anpassas till landskapsbilden, med hänsyn till skala, volym och placering i förhållande till det öppna odlingslandskapet.

Rent konkret innebär detta att:

- Planområdet bör inte sträcka sig för nära kyrkan för att behålla kyrkans fristående läge i landskapet.
- Bebyggelsen bör placeras samlat snarare än utspritt för att begränsa intrånget i det öppna odlingslandskapet.
- Bebyggelsens utbredning i öst-västlig riktning bör samordnas med järnvägens och den angränsande industribebyggelsens sträckning och inte sträcka sig

längre väster ut än befintlig fastighet. Detta för att ny bebyggelse inte ska breda ut sig längre än den redan etablerade strukturen i landskapet.
- Bebyggelsen bör utformas med en småskalig och luftig karaktär. Om detta bedöms nödvändigt att reglera kan största tillåtna byggnadsarea per fastighet begränsas till cirka 200-250 m2. Längre sammanhängande byggnadsvolymer kan dock accepteras om volymen delas upp genom förskjutningar, variation i byggnadskroppars orientering eller andra gestaltningsgrepp som minskar upplevelsen av storskalighet.
- Bebyggelsens höjd bör begränsas till en småskalig nivå, motsvarande högst två våningar.
- Krav på trä som huvudsakligt fasadmaterial bör regleras genom utformningsbestämmelser i detaljplanen.
- Krav på färgsättning i dämpade och jordnära kulörer bör regleras genom utformningsbestämmelser i detaljplan. Starkt avvikande eller kulörstarka färger bör undvikas.
- Krav på att huvudbyggnader ska utformas med sadeltak i en dämpad kulör som anpassas till ortens bebyggelsetradition bör regleras genom utformningsbestämmelser i detaljplanen.
- Infart till området bör ske norrifrån för att inte påverka S:t Olavsleden.
- Utrymme för passage längs S:t Olavsleden ska säkerställas och hållas fri från bebyggelse.

En arkeologisk utredning genomföras innan exploatering med hänsyn till möjliga fornlämningar. Siktlinjer bör också studeras närmare för att säkerställa att landskapsbilden förblir öppen. Utifrån det framtagna planförslaget bedöms flera av ovanstående hänsyn redan ha beaktats genom bebyggelsens placering, omfattning och sammanhållna struktur. Särskilt positivt är att bebyggelsen samlas i anslutning till befintlig bebyggelse och att avståndet till kyrkomiljön bedöms vara tillräckligt för att kyrkans framträdande roll i landskapet ska kunna bestå.

6 Samlad bedömning

Sammantaget bedöms planförslaget innebära en risk för påtaglig skada på riksintresset för kulturmiljövården med hänsyn till att värdena knutna till kyrkans fria läge och odlingslandskapets utbredning kan försvagas. Det framtagna förslaget (daterat 2026-05-11) bedöms dock redan innehålla flera anpassningar som minskar denna risk, bland annat genom bebyggelsens placering, avstånd till kyrkomiljön och den sammanhållna struktur som inte sträcker sig längre västerut än järnvägen och industribebyggelsen norr om järnvägsspåret. Risken bedöms kunna minska ytterligare med utformningsbestämmelser och en medveten utformning av bebyggelsens omfattning.

Detta förutsätter dock att styrningen inte hanteras i ett senare skede. De åtgärder som redovisas ovan är avgörande för att begränsa påverkan på kulturmiljön och för att minska risken för påtaglig skada. För att få avsedd effekt behöver dessa åtgärder säkerställas genom planbestämmelser och en medveten avgränsning av bebyggelsen i den fortsatta planeringen. För att ytterligare säkerställa att bebyggelsen utformas med hänsyn till platsens kulturvärden kan antikvarisk kompetens vid projektering och genomförande, exempelvis genom KUL, övervägas.

7 Källor

Lantmäteriet (2026). *Min karta*. Tillgänglig via: https://minkarta.lantmateriet.se

Länsstyrelsen Västernorrland (2024-12-19). *Samråd om detaljplan för bostäder och religiösa ändamål på Fränsta strand, del av Fränsta 6:1 m.fl., Ånge kommun*. Dnr 9744-2024.

Riksantikvarieämbetet (2026). *Bebyggelseregistret*. Tillgängligt via: https://app.raa.se/open/bebyggelse/

Riksantikvarieämbetet (2026). *Fornsök*. Tillgängligt via: https://app.raa.se/open/fornsok/

Utkast plankarta (2026-05-11). *Detaljplan Fränsta strand*.

Västernorrlands museum (2023). *Kulturmiljöinventering Ånge kommun*.

Ånge kommun (1952-09-24). *Förslag till byggnadsplan för delar av byarna Vissland, Fränsta och Rogsta samt ecklesiastika bostället Ålsta prästbord nr 1 i Torps socken, Västernorrlands län*.

Ånge kommun (2026). *Ångekartan*. Tillgängligt via: https://karta.ange.se/ange/ange/

Ånge kommun (2024). *Översiktsplan Ånge 2040*. Antagandehandling.

Ånge kommun (2025-02-05). *Samrådsredogörelse – Fränsta strand*.